

# Domsagohistorik

## Gotlands tingsrätt

Text: Elsa Trolle Önnerfors

Tings- och rådhusinventeringen 1996 - 2007

Eva Löfgren  
Ylva Blank  
Henrik Borg  
Elsa Trolle-Önnerfors  
Johanna Roos

## Gotlands tingsrätt

### Utvecklingen från 1600-talet till 1800-talet

I samband med freden i Brömsebro 1645 införlivades Gotland med Sverige efter att ha tillhört Danmark sedan 1361. Svensk rätt infördes året därpå (1646). Gotland var då, efter danskt mönster, indelat i tredingar som i sin tur var uppdelade på två sättningar. Varje sättning utgjorde en domkrets som i sin tur var indelad i ting. På Gotland fanns sammanlagt tjugo sådana ting. Man försökte anpassa den nya judiciella ordningen efter den gamla. Tredingarna motsvarade tingslag, och hela ön utgjorde ett enda häradshövdingedöme. På mitten av 1600-talet fanns tre tredingar: den norra, den mellersta och den södra.<sup>1</sup>

Den norra tredingen omfattade Bro och Rute sättningar, den mellersta Kräklinge och Hejde sättningar och den södra Hoburgs och Bur sättningar. I de norra och mellersta tredingarna varierade tingsplatserna till en början. Den södra tredingen var dock Havdhems prästgård fast tingsställe.<sup>2</sup> Nästa judiciella förändring genomfördes 1681. Detta år bildade den norra tredingen och den östra sättningen av den mellersta tredingen en ny jurisdiktion under benämningen Gotlands norra härad. De resterande områdena bildade en domsaga under namnet Gotlands södra härad.<sup>3</sup>

På hösten 1682 hemställde ståthållaren Johan Cedercrantz i ett brev till häradshövdingen i det norra häradet, Lars Malmeen<sup>4</sup>, att tingen i fortsättningen borde hållas på en lämplig ort mitt i häradet. Enligt Cedercrantz var den lämpligaste platsen Endre backe (som ligger någon kilometer öster om Allekvia) och han såg gärna att ett tingshus uppfördes där så att platsen blev fast tingsställe. 1683 stod ett tingshus klart i Endre för Gotlands norra härad. Uppförandet av huset hade bekostats av häradshövdingen själv. Invånarna hade dock lovat att ersätta honom för hans utlägg. Med tiden förföll huset, ting kunde inte hållas där längre och dessutom var huset för litet för sitt ändamål. Häradet behövde alltså ett nytt tingshus. Man föreslog då att en gammal stenbyggnad på Allekvia kronohemman i Endre socken skulle byggas om till tingshus. Byggnadsarbetet påbörjades 1710 och var klart 1721. Under tiden höll häradet ting inne i Visby. Det nya tingshuset togs i bruk i slutet av 1721 och det första tinget hölls i februari 1722.<sup>5</sup> Huset blev så småningom förfallet och revs. Ytterligare ett nytt tingshus stod klart på 1840-talet.

Gotlands södra härad höll till en början ting i Ejmunds (även kallat Söderting). Tingsstället flyttades därefter till Klintehamn. 1739 blev Burge ny tingsplats. I Burge hölls ting fram till 1752 då Skogs i Levide socken blev tingsställe. Ett tingshus hade uppförts i Skog mellan åren 1750 till 1752. (Sista tinget i huset hölls 1984, se nedan).

### Utvecklingen under första hälften av 1900-talet

Från och med 1943 slogs Gotlands båda domsagor samman till en under benämningen Gotlands domsaga. De förutvarande häraderna omvandlades till tingslag. Gotlands norra domsaga blev Gotlands norra tingslag, och den södra domsagan omvandlades till Gotlands södra tingslag. Tingsplatserna var dock desamma som tidigare. Kansliet placerades emellertid i Visby.<sup>6</sup> 1948 slogs de båda tingslagen samman till ett gemensamt tingslag.<sup>7</sup>

<sup>1</sup> Almquist, 1954 s. 392; Pfeffier, 1938 s. 397f.

<sup>2</sup> Almquist, 1954 s. 392.

<sup>3</sup> Almquist, 1954 s. 393.

<sup>4</sup> Adlad Söderhilem (Pfeffier s. 397).

<sup>5</sup> Pfeiffer s. 397ff.

<sup>6</sup> SFS 1942:366.

<sup>7</sup> SFS 1947:679

## Rådhusrätter

Visby låg under rådhusrätt. Den äldsta rådhusbyggnaden låg i det så kallade Vinhuset, även kallat Kalvskinnshuset, som numera är rivet. Huset övergavs på medeltiden och ett nytt rådhus vid Stora torget. Byggnaden finns inte längre. 1787 flyttade rådhusrätten in i borgmästare Langes hus vid S:t Hansgatan. Staden köpte huset sju år senare (1794). Byggnaden, som hade uppförts på 1750-talet, användes sedan av rådhusrätten fram till 1960. Rådhusrätten i Visby drogs in och staden lades under landsrätt från och med 1962. Samtidigt drogs tingsstället i Allekvia in.<sup>8</sup> När det stod klart att rådhusrätten skulle läggas ned tillsattes en utredning om uppförandet av ett nytt tingshus i Visby. Lokalerna i rådhuset var för små och omoderna, och innanför ringmuren fanns det inga lediga tomter.<sup>9</sup> 1959 påbörjades uppförandet av ett nytt tingshus på Artillerigatan, strax utanför Söderport. Huset togs i bruk i december 1961.<sup>10</sup>

## Utvecklingen under andra hälften av 1900-talet

Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan byggdes ut, socialvården och bostadsbyggande likaså, för att inte glömma all teknisk service i form av el, avlopp och vatten. I början av 1950-talet genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Även domsagoindelningen påverkades av kommunförändringarna, och rationaliserades.<sup>11</sup>

Ytterligare reformer genomfördes på 1960- och 70-talen, då bland annat det gamla stadsbegreppet försvann. 1965 förstatligades rådhusrätterna. I början av 1970-talet trädde även den nya underrättsreformen i kraft. Häradsrätterna och rådhusrätterna försvann och ersattes av tingsrätter. Tingshusbyggnadsskyldigheten upphörde vid samma tidpunkt. 1971 bildades Gotlands tingsrätt. Tingsställena placerades i Visby, som dessutom var kansliort, och Skogs.<sup>12</sup> Skogs fungerade som tingsställe till 1983.<sup>13</sup> Tingsrätten inrymdes i tingshuset från 1960-talet på Artillerigatan. Idag återfinns både tingsrätten och Gotlands läns länsrätt i samma byggnad. Länsrätten var tidigare (från 1988) inrymd i ett hus på Ryska gränden innanför ringmuren.

<sup>8</sup> SFS 1961:455

<sup>9</sup> Sturkell, 1959, s. 7.

<sup>10</sup> Gotlands Allehanda den 16 juni 1962.

<sup>11</sup> Från och med 1952 omfattade Gotlands domsaga följande område: Fårösunds, Lärbro, Tingsstäde, Dalhems, Romaklosters, Stenkumla, Klintehamns, Hemse, Stånga, Lugarns, Havdhems och Hoburgs landskommuner samt Slite köping (SFS 1950:448).

<sup>12</sup> Koncept den 17/6 1970 från Justitiedepartementet till Svea hovrätt, Dnr 1217/70. Domkretsen omfattade 1971 Gotlands kommun. Kungl. Maj:t hade den 27/2 1970 beslutat att samtliga kommuner i Gotlands län skulle slås samman till en enda kommun vid namn Gotlands kommun. Se även SFS 1973:740.

<sup>13</sup> SFS 1982:996.

**Gotlands tingsrätt****Gotlands norra härad**

**Domsagotillhörighet:** 1680-1942 Egen domsaga  
1943-1970 Med Gotlands södra härad<sup>14</sup>

**Tingsplatser:** omkring 1721-1962 Allekvia i Endre  
1962-1970 Visby

**Häradshövdingar**

Lars Malmén <sup>15</sup>	1681-1703
Jakob Clerck	1703-1721
Mårten Fries	1721-1748
Albrecht Grevesmühl	1748-1784
Carl Gustaf Silfversparre	1784-1796
Bengt Georg Brygger	1796-1821
Carl Ulrik Stagnelius	1822-1831
Per Jakob Ödman	1832-1841
Adolf Ludvig von Strussenfelt	1842-1877
Alfred Waldenström	1878-1801
Karl Johan Gustaf Andersson Dömle	1891-1897
Carl Nordenström	1897-1913
Johan august Toll	1914-1931
Karl-Fredrik Pfeiffer	1931-1948
Gustaf Olof Rosenqvist	1948-

**Gotlands södra härad**

**Domsagotillhörighet:** 1681-1942 Egen domsaga  
1943-1970 Med Gotlands norra härad<sup>16</sup>

**Tingsplatser:** Ejmunds i Mästerby<sup>17</sup>  
Klintehamn  
1739 Burge  
-1970 Skogs i Levide

**Häradshövdingar**

Jakob Chronander	1681-1689
Daniel Lindelius	1689-1692
Jakob Chronander ånyo	1692-1694
Johan Huus	1694-1709
Åke Soop	1709-1718
Olof Brodén	1718-1737
Johan Laurin	1737-1758

<sup>14</sup> Jfr kungl. brev den 25 september 1942. Domsagan fick benämningen Gotlands domsaga.

<sup>15</sup> Adlad Söderhielm

<sup>16</sup> Jfr kungl. brev den 25 september 1942. Domsagan fick benämningen Gotlands domsaga.

<sup>17</sup> "Gammall tingsbyggnad" finns markerad på skatteläggningsskarta från 1690. På platsen fanns förutom tingshus även fånghus och häradshövdingebostad. (Gotlands Fornsal)

Erik Brandberg	1759-1761
Magnus Johan Lundh	1761-1762
Axel Alexander Lagerhjelm	1762-1763
Erik Gustaf Laurin	1763-1778
Johan Brygger	1778-1881
Lars Fredrik Lind	1781-1795
Bartold Runeberg	1795-1801
Carl Gustaf Reinhold von Hauswolff	1802-1828
Bengt Wolter Hessle	1829
Samuel von Stahl	1829-1833
Carl Reinhold Kökeritz	1883-1875
Karl Pontus Lagerberg	1875-1884
Per Adolf Carl Bernhard Lindroth	1884-1895
Carl Theodor af Ekenstam	1896-1913
Carl-Wilhelm af Ekenstam	1913-1920
Hugo Krok	1920-1942
Karl-Fredrik Pfeiffer	1943-1948
Gustaf Olof Rosenqvist	1948-1962

**Stad med rådhusrätt**

Visby -1960

**Borgmästare**

A Lange

Ph Grewesmuhl

Carl J T Een<sup>18</sup> 1879-1919

**Litteratur**

Almquist, Jan Eric *Lagsagor och domsagor i Sverige: med särskild hänsyn till den judiciella indelningen* Norstedt Stockholm 1954-1955

Pfeiffer, K F, "Från gången tid" - ur ett tingsställes historia, -I: *Svensk Juristtidning*, 1938

Sturkell, Carl Edevard *Utredning angående Visby stads förenande i judiciellt avseende med Gotlands domsaga. Avgiven år 1959* Visby 1959

---

<sup>18</sup> Konstnär E. K. Boetius